

**DORIVOR O‘SIMLIKLARNING YER YUZIDA TARQALISHI,
ZAHIRALARI VA XOM ASHYOLARIGA BO‘LGAN TALAB.**

*Abdullayev Dilshodbek Ravshan o‘gli,
Toshkent davlat agrar universiteti,
Dorivor o‘simliklar kafedrasasi
1-bosqich talabasi,
Amanova Mavluda Mustafakulovna,
Toshkent davlat agrar universiteti,
Dorivor o‘simliklar kafedrasasi dotsenti*

Annotatsiya. Ushbu maqola butun dunyo bo'ylab dorivor o'simliklarning tarqalishi, yetishtirilishi va talabi bilan bog'liq dinamikani hamda dorivor o'simliklar zahiralarning hozirgi holatini, plantatsiyalarda yetishtirishga o'tishni va xom ashyoga bo'lgan talabning ortib borishini o'rganadi. Adabiyotlarni tahlil qilish orqali maqolada mavjud tadqiqotlar, qo'llanilgan metodologiyalar va natijalar ko'rib chiqildi. Natijalar orqali dorivor o'simliklarni saqlash va ulardan foydalanish sohasidagi kelajakdagi harakatlar uchun takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: dorivor o'simliklar, tarqalishi, zahiralari, yetishtirish, plantatsiyalar, talab, barqarorlik.

Dorivor o'simliklar terapevtik xususiyatlari uchun butun dunyo bo'ylab ming yillar davomida ishlatilgan. Biroq, bu o'simliklarning global landshafti yashash muhitini yo'qotish, iqlim o'zgarishi va talabning ortishi kabi omillar tufayli tez o'zgarib bormoqda. Ushbu maqola dorivor o'simliklarni tarqatish, yetishtirish va ularga bo'lgan talab haqida to'liq ma'lumot berishga, ushbu muhim sohadagi hozirgi tendentsiyalar, muammolar va imkoniyatlarni yoritishga qaratilgan.

Mavjud adabiyotlarni batafsil ko'rib chiqish dorivor o'simliklarning tarqalishiga oid ma'lumotlarni ochib beradi. Bioxilma-xillik o'choqlarida ko'plab dorivor o'simliklar mavjud bo'lsa-da, yashash joylarining yo'q qilinishi va haddan tashqari ekspluatatsiya qilinishi tabiiy zahiralarning kamayishiga olib keldi. Ushbu tendentsiyaga qarshi turish uchun plantatsiyalarda dorivor o'simliklarni yetishtirishga e'tibor kuchaymoqda. Tadqiqotlar plantatsiyalarni yetishtirishning maqsadga muvofiqligi va barqarorligini o'rganib chiqdi, afzallik va muammolarini ta'kidladi.

Yer yuzida dorivor o'simliklarning tarqalishi juda xilma-xildir, chunki bu o'simliklarni dunyoning turli ekotizimlari va mintaqalarida topish mumkin. Tropik o'rmonlar va mo'tadil o'rmonlar kabi ba'zi mintaqalarda qulay iqlim sharoiti va ekologik omillar tufayli dorivor o'simliklarning xilma-xilligi juda boy.

Biroq, ko'plab dorivor o'simliklar qurg'oqchil hududlarda, tog'li hududlarda, botqoq yerlarda va hatto shahar muhitida ham uchraydi. Dorivor o'simliklar va ularning tarqalishiga ba'zi misollar:

- Panax spp.: Sharqiy Osiyo o'rmonlarida, xususan Xitoy va Koreyada topilgan. Ginseng an'anaviy Xitoy tibbiyotida juda qadrlanadi va uning dorivor xususiyatlariga bo'lgan talabni qondirish uchun ba'zi mintaqalarda yetishtiriladi.
- Curcuma (Curcuma longa): Janubiy Osiyoda, Hindiston va Shri-Lanka kabi mamlakatlarda keng tarqalgan. U ziravor sifatida ham, an'anaviy tibbiyotda ham yallig'lanishga qarshi va antioksidant xususiyatlari uchun ishlatiladi.
- Ekinezya (ekinezya spp.): Shimoliy Amerikada, asosan AQSh va Kanadaning dasht va o'tloqlarida uchraydi. U immunitetni mustahkamlovchi xususiyatlari uchun dunyoning turli burchaklarida yetishtiriladi.
- Ginkgo (Ginkgo biloba): Ginkgo daraxtlari Xitoyda va dunyoning boshqa joylarida ham yetishtiriladi. Ginkgo daraxtining barglari an'anaviy tibbiyotda xotira va kognitiv funktsiyani yaxshilash uchun ishlatiladi.
- Aloe vera: Arabiston yarim orolida mahalliy, lekin hozir mos iqlimi bilan dunyoning ko'p joylarida yetishtirilgan, Afrika, shu jumladan,, Osiyo, va Amerikada Aloe vera o'zining dorivor xususiyatlari, ayniqsa terining salomatligiga ta'siri bilan mashhur.

Dorivor o'simliklarning zahiralari tabiatni muhofaza qilish harakatlariga va qo'riqlanadigan hududlarning mavjudligiga qarab farq qilishi mumkin. Ko'pgina mamlakatlarda tabiiy dorivor o'simlik turlarini haddan tashqari ekspluatatsiyasidan himoya qilish uchun botanika bog'lari, milliy bog'lar va qo'riqxonalar tashkil etilgan.

Xom ashyoga bo'lgan talabni qondirish uchun plantatsiyalarda dorivor o'simliklarni yetishtirish tobora keng tarqalmoqda. Plantsiyalarda dorivor o'simliklarni yetishtirish sifatni yaxshiroq nazorat qilish, o'rim-yig'imning barqaror amaliyoti va yovvoyi populyatsiyalarga bosimni kamaytirishga imkon beradi. Biroq, yetishtirish amaliyoti ekologik jihatdan barqaror bo'lishini va mahalliy jamoalarning ko'chishiga yoki tabiiy yashash joylarining yo'q qilinishiga olib kelmasligini ta'minlash muhimdir.

Dorivor o'simliklardan xom ashyoga bo'lgan talab turli omillar, jumladan, tabiiy va muqobil tibbiyotga qiziqishning ortishi, dorivor o'simliklarning sog'liq uchun foydalari haqida xabardorlikni oshirish, o'simlik qo'shimchalari va farmatsevtika sanoatining kengayishi bilan bog'liq. Barqaror boshqaruv amaliyoti, tabiatni muhofaza qilish bo'yicha harakatlar va yovvoyi hosilni tartibga solish dorivor o'simliklarning uzoq muddatli mavjudligini va ularning inson salomatligiga foydasini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Tadqiqotlar dorivor o'simliklarni yetishtirish va ulardan foydalanishda barqaror amaliyotga ehtiyoj borligini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, agrofirma va jamoatchilikni

muhofaza qilishni targ'ib qiluvchi tashabbuslar bioxilma-xillikni saqlashni kuchaytirishi mumkin.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, dorivor o'simliklardan foydalanish, yetishtirish va ularga bo'lgan talab biologik xilma-xillikni saqlash, aholi salomatligi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog'liqdir. Dorivor o'simliklardan barqaror foydalanishni ta'minlash uchun manfaatdor tomonlar tabiatni muhofaza qilish harakatlariga ustuvor ahamiyat berishlari, mas'uliyatli yetishtirish amaliyotini targ'ib qilishlari va birgalikda tadqiqot va siyosat tashabbuslari bilan shug'ullanishlari kerak. An'anaviy bilimlarni zamonaviy ilm-fan bilan birlashtirish orqali biz dorivor o'simliklarning barcha imkoniyatlaridan foydalanishimiz va kelajak avlodlar uchun himoya qilishimiz mumkin.

Adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi ekologiyasi va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining "Qizil kitobi" I jild, O'simliklar. Toshkent, 2019. B. 4, 258-263.
2. Atabayeva X.N. "O'simlikshunoslik" Toshkent, "Mehnat", 2000. – B. 22.
3. Atabayeva X.N., Umarova N.S. Shalfey muskatniy. V knige Rastenievodstvo. Tashkent, 2014. - S. 309-310.
4. Ahmedov O'., Ergashev A., Abzalov A. Dorivor o'simliklar va ularni o'stirish texnologiyasi. Toshkent, Ibn Sino nomidagi nashriyot matbaa birlashmasi, 2011. 232-bet.
5. Axmedov E., Berdiyev E. Dorivor o'simliklarni etishtirish texnologiyasi fanidan o'quv qo'llanma Toshkent, 2017. 25-bet.
6. Dorivor va ozuqabop o'simliklar plantatsiyalarini tashkil etish va xom ashyosini tayyorlash bo'yicha yo'riqnoma, Toshkent, 2015, - B. 35-37.
7. Nuriddinov H, Azot – tiriklik sharti. Qishloq hayoti gazetasi, 2023 yil 23 yanvar. 1-3 betlar.
8. Ruzmetov U., Safarova N., Muxsimov N., Ulugova S., Xayitov J. Tavsiyanoma. "Asteraceae oilasiga mansub istiqbolli dorivor o'simliklarni (tirnoqgul, moychechak, exinatseya) jadal etishtirish agrotexnikasi". Toshkent, 2021. B. 45.